

Административно деление, земеделско производство и животновъдство по българските земи през XV – XVI век

Administrative Division, Agricultural Production and Livestock Breeding in the Bulgarian Lands in the 15th – 16th Centuries

Айше КАЯПЪНАР, Левент КАЯПЪНАР

Ayşe KAYAPINAR, Levent KAYAPINAR

Abstract. Ottoman documentation from the 15th – 16th centuries contains interesting and detailed information about agricultural production and animal husbandry in the Bulgarian lands during the early Ottoman rule. A large part of the population in the Ottoman Empire lived in the villages and engaged in agriculture and animal husbandry. The Ottoman Empire was therefore primarily an agricultural state. Livestock breeding was part of agricultural production. What did agricultural production include during this period? It is noteworthy that there was production of various grain products, fruits and vegetables, and some legumes. The cultivation of fruit trees and viticulture were important branches of agriculture in Bulgarian lands during the Ottoman rule in the 15th-16th centuries. As far as animal husbandry is concerned, here too some important branches attract the attention of the researcher. The breeding of pigs, sheep, fowls and cattle are the common branches of animal husbandry. The presence of the names of occupations in the rural environment in their Bulgarian version such as свинар, овчар, зовегар testify to the importance of these industries in the Bulgarian lands in the 15th – 16th centuries.

The aim of this study is to trace the agricultural production as well as animal husbandry in the Bulgarian lands, as reflected in the Ottoman documentation of the 15th – 16th century. An attempt will be made to establish the continuity and changes in agricultural production from the 15th to the 16th century.

Keywords: Ottoman Empire; Bulgarian lands; 15th – 16th centuries; agriculture; farming; animal husbandry

Основен показател за селскостопанската дейност по българските земи според османската документация е данъчното облагане на произведената продукция. Целта на това изследване е да се проследи земеделското производство, както и животновъдството по българските земи, отразено в османската документация от XV – XVI в. Ще се направи опит за констатация на континуитета и промените в селскостопанското производство от XV до XVI в.

1. Българските земи, включени в административното деление на Османската империя

Паша санджак е най-големият от санджаците, формирани в Румелия, първоначално с център Одрин, след похода от 1443 – 1444 г. – с център Пловдив, и вероятно към края на XV в. – с център София (Gradeva, 2002, р. 919). Според регистър от 1445 г. София и Неврокоп (Гоце Делчев) са включени в Паша санджак (İnalçık, Radushev, Altıg, 2013). Тъй като Паша санджак обхващал голяма територия, той бил разделен на два клона – десен и ляв. Левият клон на Паша санджак обхващал района на Източна Тракия в днешна Турция, Северна Гърция, Македония и части от Албания. Трудно е да се определят точните граници на този санджак. Защото те се променят през целия XV в. Българските градове Гоце Делчев (*Неврокоп*), Стара Загора (Ески Загра), Пловдив, Пазарджик, Елхово (Къзълагач) са били включени в десния клон на Паша санджак (Gradeva, 2002, р. 920). Чирменският санджак вероятно е създаден по време на управлението на Мурат I или Баязид I. Този санджак е включвал градовете Хасково (Хаскьой), Нова Загора (Йени Загра) и Казанлък (Акча Къзанлък) от територията на днешна България. Районът, включващ градовете Крумовград (Кошукабак), Момчилград (Местанлъ) и Джебел (Шейх Джума), които днес принадлежат на България, бил част от каза Дидимотика (Диметока, Гърция).

Цялата територия на Търновското българско царство е превърната в санджак Нигболу. Докато центърът на Българското царство е Търново, центърът на Никополския санджак е град Никопол (*Нигболу*), разположен на десния бряг на Дунав (Кауаринар, 2004, pp. 117 – 141). Формирането на санджака вероятно е станало след 1395 г. Никополският санджак включва Враца (Иврача), Киево (в околностите на Тетевен и Ябланица, в Ловешкия край), Ловеч (Ловча), Мраморница (по поречието на реките Искър и Вит), Никопол (Нигболу), Шумен (Шумну), с. Червен (Чернови, област Русе), Златица (Излади), Горни Цибър (Чибре, област Монтана), Оряхово (Рахова), Плевен (Плевне), Търново (Търнова), Крушуна (Курушуна, област Ловеч), Реселец (Реселеч, обл. Ловеч), Неделичко (до Луковит), Свищов (Зищови), Крепча (Крапич, обл. Русе), Омуртаз (Ала църква – Ala Kilise), Герлово (до с. Върбица, Шуменска област), Колена (Кьолене, Хасковска област), Козичино (средновековното селище и крепост Козен – Козяк край Котел)¹ и Сливен (*Ислимие*).² Освен това някои от селищата, обозначени с термина „таби“ (спадащо към), са с неопределена административна зависимост (Gradeva, 2002, р. 920).

1 В литературата Козичино се идентифицира с Йеркеч, край Поморие, но по-вероятно е да става дума за средновековното селище и крепост Козен – Козяк недалеч от Котел, днес несъществуващо (Rusev, 2005).

2 В османските регистри, запазени от времето на Мехмед Завоевателя до наши дни, се вижда, че *вилает* се използва като синоним на *нахия* – административни единици, които представляват подразделения на санджака/ливата.

През 1488 – 1489 г. Никополският санджак обхваща вилаети/нахиета като Никопол, Свищов, Плевен, Неделич, Реселец, Търново, Ловеч, Враца, Червен, както и Русе (Русчук, Рус), Крушуна и Киево. Крепостите Холовник (край Турну Мъгуреле, Румъния) и Гюргево (Йергъогю, Румъния) върху левия бряг на Дунав (Barkan, 1964, pp. 42 – 43).

Кюстендилският санджак се формира точно в периода, в който се формира Никополският санджак. Кюстендилският санджак обхваща земите, които били управлявани от Константин Драгаш (Константин Деянович), загинал в битката при Ровина. До края на XV в. административното деление на Кюстендилския санджак се характеризира с някои неясноти от гледна точка на разделението му на малки административни единици като нахия или вилает. Българската част на Кюстендилския санджак включвала провинциите Ълъджа Кюстендил, Дупница, Сирищник (в Пернишка област), Радомир и Петрич (Gradeva, 2002, p. 921).

През 1396 г., след битката при Никопол, българското Видинско княжество е включено в територията на Османската империя и е формиран Видинският санджак. Първият известен регистър на Видинския санджак е от типа съкратени регистри и е датиран от 1454 – 1455 г. Според данните в този регистър се забелязва, че по това време процесът на определяне на административните единици във Видинския санджак не е бил завършен. Данните, извлечени от този регистър със сигнатура МС О.90, показват, че Видинския санджак е разделен на вилаетите/нахиета Видин, Свърлиг (Исферлик, Сърбия), Соко Бана (Бана, Сърбия) и Белоградчик (Белград, България), както и от подразделения като Тимок, Ключ (Гелвие, Кливие), Велешница, Черна река и Загорие, които все още са били в процес на административно формиране. Днес районите на Видин, Белоградчик и Загорие попадат в Северозападна България (Кауарпаг, 2011, pp. 120, 124 – 126).

Формирането на Силистренския санджак се осъществява поетапно. Той се състои от територии, включени в османските граници в резултат на завоевания, осъществени на различни дати. Районът между Янболу и Несебър (*Мисиври*) е бил част от царството на Иван Шишман и е включен в Османската империя през 1370 г. заедно с вътрешните краища на градовете по Черноморското крайбрежие. За известно време Несебър попада в ръцете на Византия, а след това отново е завладян от османците. По-голямата част от територията на Добруджанския деспотат под управлението на деспот Иванко става османска територия след похода на Чандарлъ Али паша през 1388 г., който включва и Североизточна България. Българските територии, включени в Силистренския санджак, са нахиетата/казите Ямбол (*Янболу*), Айтос (*Айдос*), Карнобат (*Каринабад*), Стара Загора (Ескихисар-и Загра – една част от областта), Несебър (*Мисиври*), Созопол (*Сюзеболу*), Ахтопол (*Агатопол*), Русокасро (Русикастри/област Бургас), Поморие (*Ахйолу*), Провадия (Правади/Правадъ), Петрич (край Варна), Варна, Мадара и Силистра. След експедицията на Баязид II до Кили и Аккерман към Силистренския санджак са присъединени и нахиетата/казите Манкалия, Констанца и Бабадаг, които днес се намират в румънска Добруджа. Така през XV в. Силистренският санджак се простира от Къйкъкой в Турция до делтата на река Дунав (Gradeva, 2002, pp. 922 – 923).

Друг санджак, разположен на територията на България, е Софийският санджак. В джизие-регистрите от 1488 – 1489 г. и 1491 г. Софийският санджак включва провинциите

София, Пирот (Шехиркьой, Сърбия), Знеполе (*Изнебол*), град Трън (*България*), Берковица (Берковча/България) и Долни Буджак (Темнишко/Пиротско) (Gradeva, 2002, p. 923).

Както беше споменато по-горе, санджаците, които обхващат територията на България, са разделени на вилаети или нахиета през XV в., подобно на други санджаци в Румелия. По това време санджаците все още са били по-скоро военна, отколкото административна единица. С поправката, направена по време на управлението на Сюлейман Великолепни, понятието „провинция“ се трансформира в данъчна единица, особено за събиране на поголовния данък джизие. Нахиите, от друга страна, се превръщат в поединици на казата. През XV в. кадиите били част от военната организация, притежавали тимар и имали военни задължения. Кадията бил длъжностно лице, отговарящо за съдебните дела в определен регион, и постепенно поел административни отговорности (Gradeva, 2002, pp. 924 – 925).

Неяснотите, които се наблюдават в административното деление през XV в., изчезват през следващото столетие, т.е. през XVI в. Според датираното от 1522 г. Кануннаме на султан Сюлейман българските земи попадали в санджаците Силистра, Паша, Пловдив, София, Черномен (Чирмен), Никопол, Видин и Кюстендил. В рамките на Силистренския санджак територията на България била разделена между казите Силистра, Варна, Кюлфетлер (вероятно Калиакра)³, Аймос (Айдос), Русокасро (Русикасри), Карнобат (Кариновасъ), Ямбол (Янболу), околността на Ямбол (Нахие-и Янболу) и Поморие (Ахйолу). Също така към тази дата днешният град Хърсово⁴, принадлежащ към Силистренския санджак, е в Румъния, а Килия и Аккерман са в Украйна. На същата дата Стара Загора (Ескихисар-и Загра) и Елхово (Йенидже-и Къзълагач), които са част от Дидимотишката каза на Паша санджак, обхващат територията на Южна България, докато другите кази/нахии на този санджак включвали част от територията на днешна Македония и Гърция. Пловдивската каза се е състояла от градовете Пловдив, Пазарджик (Татарпазаръ) и Самоков. Софийската каза включвала районите на София и Берковица, които се намират на територията на Западна България. Град Пирот (Шехиркьой), който по това време е част от Паша ливасъ, днес се намира в Сърбия. Чирменският санджак през този период се състои от казите Хасково (*Хаскьой*), Нова Загора (Йени Загра) и Казанлък (Акча Къзанлък). Никополският санджак обхваща казите Никопол, Търново, Враца, Ловеч и Червен (Чернови)⁵. Видинският санджак включва Видинската каза като българска територия, а казите Свърлиг и Соко Бана (Бана)⁶ днес са в Сърбия. През първата половина на XVI в. според D. 10057 от 1526 – 1528 г., който дава информация за административното деление през първата половина на XVI в., територията на България е административно разделена между ливите Никопол, Силистра, Видин, Кюстендил, Черномен (Чирмен), Паша и София (Gökbilgin, 1956, pp. 252 – 253).

Според друг *мухасебе дефтер* (D. 9578), който вероятно е воден през 1526 – 1528 г., в началото на управлението на Сюлейман Великолепни в Паша санджак се намират казите Стара Загора (Ескихисар-и загра), Елхово (Къзълагач), Пловдив (Филибе), Пазарджик (Татарпазаръ) и Гоце Делчев (Неврокоп). Други кази от този санджак се намират в Гърция, Македония и Турция. Силистренският санджак е бил разделен на казите/нахиета като Поморие, Силистра,

3 Разчетено е като *Кюлфетлер* от автора на статията. Вероятно е Калиакра (Џакар, 2002, p. 268.)

4 Разчетено е като *Харбак* от автора на статията. Вероятно е Хърсова (Џакар, 2002, p. 268.)

5 Разчетено е като *Денви* от автора на статията. Вероятно е Чернови (Џакар, 2002, p. 269.)

6 Разчетено е като *Бате* от автора на статията. Правилното разчитане е Бана (Џакар, 2002, p. 270).

Провадия, Варна, Карнобат, Несебър (*Мисиври*), Айтос и Русокастро. Нахието Хърсово (*Хърсова*) от този санджак се намира в днешна румънска Добруджа, а градовете Килия и Аккерман са разположени в днешна Украйна. Никополският санджак е разделен на казите Враца, Никопол, Ловеч, Търново, Шумен и Свищов. Холовник е бил разположен на влашката страна. Чирменският санджак е бил разделен на казите Черномен, Хасково, Нова Загора, Казанлък и Чирпан. Нахиите Родосчук и Инепазари от този санджак се намират в днешна Тракийска област на Турция (Gökbilgin, 1956, pp. 253 – 256). Софийският санджак е разделен на нахиите Дупница, Мелник, Ълджа и Радомир. В Македония са се намирали нахиите Кратова, Враня, Щип, Струмица и Нагоричане (Gökbilgin, 1956, p. 256).

Според *мухасебе дефтер* на Румелия от 1530 г. административното деление на Югозападна България се състояло от десния клон на Паша ливасъ, Одрин и някои части на Дигимотика, Стара Загора, Пловдив, Татарпазаръ, Самоков и София (370 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rûm-İli, 2001, vol. 1, pp. 11 – 43). По същото време казите Черномен, Хасково, Нова Загора, Казанлък и Чирпан на Чирменския санджак включват територии от днешна България (370 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rûm-İli, 2001, vol. 2, pp. 31 – 32). През 1530 г. казите Силистра, Ахйолу, Варна, Провадия, Айтос, Ямбол, Карнобат, Русикасър на Силистренския санджак обхващат източните и североизточните части на днешна България (370 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rûm-İli, 2001, vol. 2, pp. 38 – 42). През 1530 г. в границите на Никополския санджак са включени казите Никопол, Враца, Ловеч, Търново, Шумен и Червен, които обхващат днешна Северна България (370 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rûm-İli, 2001, vol. 2, pp. 45 – 49). Пак през 1530 г. Видинският санджак обхваща казите Видин, Загорие и Поломие, които административно си поделят днешна Северозападна България (370 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rûm-İli, 2001, vol. 2, pp. 51 – 53).

През 1568 – 1569 г. Паша ливасъ включва казите Одрин, Дигимотика (обхваща райони от Кърджалийско), Стара Загора, Пловдив и Татарпазаръ, които обхващат териториите на Южна България (ТКГМА КК 63, КК 64). През 1572 – 1573 г. Кюнстендилският санджак включва казите Ълджа, Дупница, Радомир, Петрич, Мелник, които обхващат територии от днешна Западна България (ТКГМА КК 125, КК 126, КК 127, КК 128; Matanov, 2000, pp. 104 – 105, 120, 133). През 1579 г. Никополският санджак се състои от казите Никопол, Ямбол (една част), Рахово, Плевен, Свищов, Враца, Ловеч, Златица, Търново, Шумен, Стара Загора, Хоталич (Севлиево), Червен, Разград, Търговище (Ески Джума) (ТКГМА КК 58, f. 14b). През последната четвърт на XVI в. формирането на Видинския санджак е окончателно приключено и той е разделен на девет нахиета: Видин, Загорие, Поломие, Свърлиг, Соко Бана, Черна река, Кривина, Тимок, Кладово (Фетх-и Ислам). От тях административните единици като Видин, Поломие и Загорие се намират на територията на днешна България (ТКГМА КК 57, f. 1a).

Казите на Видинския санджак са формирани през XVI в. През първата половина на XVI в. към Видинската каза, която се намира на българска територия, са включени нахиетата Видин, Поломие и Загорие. През втората половина на XVI в. (1586 г.) нахиетата Поломие и Загорие са включени в границите на новообразуваната Белградска каза (Белоградчик) (Кауаринаг, 2011, pp. 120 – 132). Видинският санджак, изглежда, е бил част от Тимишоарския еялет между 1564 и 1587 г. По-късно, от началото на XVII в., Видинският санджак е присъединен към еялета Йозу (Kılıç, 2021, p. 173). През втората половина на XVI в. българските територии на Софийския санджак се състоят от казите София, Берковица и Самоков

(ТКГМА КК 61). През втората половина на същия век Черноменският санджак включва нахиетата Черномен, Хасково, Нова Загора, част от Старозагорския край, Чирпан, Пловдив и Казанлък, обхващащи територии от днешна България (ТКГМА КК 133). През 1597 – 1598 г. частите на Силистренския санджак, намиращи се на територията на България, се състояли от казите Силистра, Варна, Провадия, Ямбол, околността на Ямбол (Невахи-и Ямбол), Ахйолу, Русикаси, Карнобат и Айтос (ТКГМА КК 83, КК 86).

Както беше споменато по-горе, на различни дати през XV и XVI в., в рамките на административното деление, на което са били подложени българските земи през XV и XVI в., в Румелийския бейлербейлик са били включени санджаците Чирмен, Паша, Кюстендил, Никопол, Силистра. През първата половина на XVI в. Видинският санджак е присъединен към Румелийското бейлербейство, но след 1564 г. е присъединен към еялета Тимишоара. Статутът на останалите санджаци, като част от румелийското бейлербейство, също претърпява промени през следващите векове (Kılıç, 2021, pp. 54 – 55, 80, 81, 173.)

След 1606 г. е създадена провинция Йозу, чието друго име е Силистра или Джанкирман, и към нея са присъединени Силистра, Никопол, Видин, Черномен, Кърк Килиса и Визе (Kılıç, 2017, p. 38). Град Силистра за известно време става център на еялета Йозу. Санджаците, обхващащи балканските територии на провинция Йозу, продължават да съществуват до XVIII в. При създаването на провинция Йозу съществуващата дотогава Румелийска провинция е организирана така, че да обхваща територията на Македония, Епир, Тесалия и части от Албания, като от територията на България включва само централния санджак Паша с център София и санджака на Кюстендил (Kılıç, 2021, pp. 54 – 55, 80 – 81).

Обзорът на разпределението на територията на днешна България през османския период, направен дотук, очертава териториалните граници на настоящото изследване.

2. Земеделието и животновъдството по българските земи през XV – XVI век

Голямата част от населението на балканските и анадолските провинции на Османската империя, където се прилага тимарската система, живее на село и се занимава със земеделие. Особено през първите векове на османското завоевание на Балканите се наблюдава интензивно преместване на различни категории население от Анадола към Балканите. Това променя демографския облик на балканските райони. Българските земи също са повлияни от преселението на големи групи от Анадола, за което има податки в историческите извори. Впоследствие в по-малко населените места се появяват нови селища, които в повечето случаи са с мюсюлманско население. Селищата, основани в предосманския период, в по-голямата си част запазват хомогенното християнско/българско население. Даже трябва да се отбележи, че селищата с чисто българско население са по-големи по брой на жители спрямо селищата с чисто турско мюсюлманско население (Кауарина, 2011, p. 224). Религиозните различия на селяните, с някои изключения, не влияят много върху селскостопанското производство и видовете отглеждани култури. Различията се появяват повече по отношение на производството на вино и отглеждането на свине, което е присъщо на немюсюлманското население. Селяните, независимо от вярата си, получават статут на рая, която е най-многобройната част от населението. Раята е основната производителна част и основният данъкопла-

тец в Османската империя. Разбира се, трябва да се подчертае, че част от населението се ползва от данъчни облекчения в зависимост от задълженията, на които са подложени (Mutaftchieva, 2008, pp. 407 – 458).

Друга особеност, която трябва да се подчертае, е, че земеделската продукция зависи не само от гъстотата на населението, но и от местния релеф, плодородността на почвата, наличието на вода и наличните климатични условия. Поради това е нужно да се отбележи, че имайки предвид днешните български земи, Северна България и Южна България се различават по някои географски параметри, които предпоставят възможности за различни земеделски дейности. Несъмнено населението на селищата на Балканите и в частност по българските земи има различен статут, който с течение на времето може да претърпи промени. В общи линии голяма част от селата от предосманския период или новоосвоените селища са включени в тимарската система, друга част представляват мюлков селища или са превърнати във вакъфски селища (Mutaftchieva, 1981). Разнообразието на земеделското производство не зависи от статута на селата. Статутът на самите селища влияе по-скоро на данъчното облагане, на количеството на данъците, както и на облекченията, от които селяните се възползват. Трябва да се подчертае, че самото население на дадено село може да е разделено на различни категории. Изследванията показват, че част от населението на някои селища са назначени като дървенджии, други – като соколари, акънджии, юруци, рудари, войнуци, ягджии и т.н. (Кауарпаг, Özünlü, 2015, pp. 9 – 46). Различните категории население се възползват от фискални облекчения в сравнение с обикновената рая. Все пак се знае, че и те се включват в земеделското производство и животновъдството в районите, където са регистрирани. С течение на времето някои категории от населението със специален статут, в зависимост от нуждите на империята или поради други местни обстоятелства, могат да загубят правото си на облекчения и да се превърнат в обикновена рая (Кауарпаг, 2011, pp. 184 – 197).

Специално за земеделското производство, животновъдството и някои промишлени дейности през ранния османски период (XV – XVI в.) съдим по изплатените данъци, включени в османските регистри. Това важи както за Анадола, така и за Балканите, даже и за някои арабски територии. В този контекст трябва да се обясни и наличието на данъци, които са били прилагани през предосманския период. Други значими извори, които дават информация за икономическата дейност в Османската империя през XV – XVI в., са кануннаметата и мюхимме дефтерите от XVI в. Някои откъслечни информации могат да бъдат открити и в османските хроники. Друга особеност, която трябва да бъде подчертана, е, че практиките, приложени през XV в., търпят изменения през XVI в., а могат да се появят и нови практики по отношение на облагането на населението. Освен това до средата на XV в. част от българските земи все още са сцена на големите войни, водени от Османската империя. Тази ситуация несъмнено влияе върху селскостопанското производство през този период. От друга страна, установяването на османското административно деление не е стабилизирано през XV в. и от време на време се наблюдават някои неочаквани промени в териториалното обособяване на административните единици. Също така трябва да се отбележи, че не за всички османски санджаци, формирани върху българска територия, са запазени подробни и съкратени османски регистри. Даже прави впечатление, че запазените за XV в. регистри са по-скоро съкратени, а запазените подробни регистри са фрагментарни

(Кауарпаг, 2024, pp. 163 – 182). При това положение цялостното пресъздаване на картината на земеделското производство и животновъдство през XV в. е почти невъзможно и винаги ще бъде откъслечно поради липса на цялостни османски извори. За XVI в. пресъздаването на икономическата дейност по българските земи е по-достоверно, тъй като вече са налице повече османски подробни регистри, има и кануннамета и мюхимме дефтери, които могат да спомогнат за изграждането на по-достоверни представи за различните български райони. Данъците „кокошка и погача“, „слама и дърва“ и „весло грозде“, които се срещат в почти всички български земи, представляват предосмански форми на облагане. През османския период те продължават да съществуват и са събирани в натура, докато другите облагания са в парична форма (Tsvetkova, 1963, pp. 334 – 337).

Като се има предвид административното деление на българските земи от юг на север и от запад на изток, можем да констатираме това, което се произвежда през XV и по-късно през XVI в. Няколко примера от регистри за XV в. съдържат данни за земеделското производство през този век. Например един фрагмент от средата на XV в. за Никопол дава информация за производството на пшеница, ечемик, овес и просо. Лозарството и овощарството са другите отрасли на земеделското стопанство през този период. Животновъдството е представено от отглеждане на свине, кокошки и пчели (AE_SMMD_II_00001_00061_001_007/008). Пак според фрагмент от друг подробен регистър от 1479 г., описващ села от Търновския край, позволява да се констатира, че тук се сеят пшеница, ечемик, овес, коноп, грах и леща. Овощарството, градинарството и лозарството са другите земеделски отрасли в района. Отглежданите животни са пчели, свине и кокошки (ОАК 4 – 57, 1а, 3б, 22а, 29б).

Друг фрагмент от подробен регистър от 1477 – 1478 г. съдържа данни за земеделското производство и животновъдството в западната част (Свърлишко) на Видинския санджак. Данните в този регистър не са достатъчни за изготвяне на статистики за селскостопанското производство в района, но дават идея какво се произвежда. По онова време това са пшеница, ечемик, лен и леща. Лозарството, овощарството и градинарството са другите регистрирани отрасли. Животновъдството е представено от свинарство и пчеларство. Овощарството обхваща производството на плодови дръвчета и орехи. Срещат се занаятчии като ковачи и овчари, свързани със селскостопанския живот (DA BOA TT 814, p. 12, 13).

В края на XV в. в Пловдивския край също се произвеждат пшеница и ечемик. Срещат се също лук, чесън, памук, лен, ориз и леща. Лозарството, градинарството, пчеларството и свиневъдството са другите отрасли, представени в селското стопанство в този край (DA BOA TT 26, p. 4, 25, 37, 41, 43, 91, 105). Подобни селскостопански отрасли се срещат през XV в. (според регистър от 1464 – 1465 г.) и в Гоцеделчевско (Неврокон), където се среща и култивирането на бурчак. На места се отглеждат копринени буби (DA BAO TT 3, p. 102).

Административното деление на българските земи през XVI в. е вече стабилизирано, така че наблюдаваните малки промени са изключение в това отношение. Наличието на подробни регистри дава възможност за изграждане на по-цялостна картина за селското стопанство по българските земи през този век. Според данни от 1516 – 1517 г. в Никополската каза/нахия се отглеждат пшеница, ечемик, ръж, просо, лен и в някои села има производство на грах и леща (DA MAD 11, f. 85a, 93a, 93b, 94b). Отрасли като градинарство, овощарство, лозарство в земеделието и пчеларство, свиневъдство, овцевъдство и отглеждането на кокошки и на

копринени буби (DA BOA MAD 11, f. 85a, 93a, 94b, 309a) в животновъдството представят поминъка на населението в района на Тутракан. В този край в някои села селяните се занимават и с риболов (TKGMA KK 58, f. 309a, 311b).

През последната четвърт на XVI в., подобно на Никополския край във Видинския санджак, се срещахме със сходни отрасли на земеделието и животновъдството. Но във Видинския край освен пчеларство, овцевъдство, свиневъдство и птицевъдство (*kokouki*) се среща и говедарството (TKGMA KK 57, f. 38a). Изследването върху частта на Силистренския санджак, която обхваща днешните български земи, показва, че и в Силистренско се отглеждат земеделски култури като пшеница, ечемик, ръж, просо, коноп, фий, грах и леща. В района на град Поморие се отглежда и бакла (TKGMA KK 86, f. 230a). Градинарство, овощарство и лозарство са налични почти във всички селища. Животновъдството е представено от свиневъдство, овцевъдство и птицевъдство (TKGMA KK 83, f. 120a; KK 86, 44a, 142a, 173a, 230a).

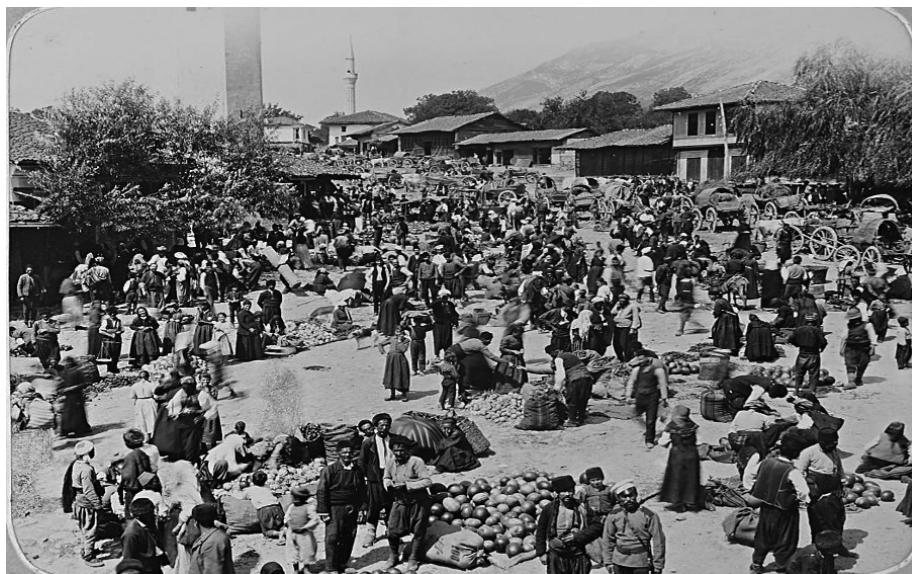
В Черноменски (Чирменски) санджак (Харманли, Пловдив, Чирпан, Казанлък) през 1515 – 1516 г. се произвеждат пшеница, ечемик, просо и сено. Тук се среща и производството на сусам. Сред отглежданите дръвчета, освен орехи, се споменават и круши (DA BOA TT 50, р. 49). Пчеларство, овцевъдство и говедарство са застъпените отрасли в животновъдството (DA BOA TT 50, р. 59, 105)⁷. Същите тези отрасли съществуват в Черноменския санджак и през 1590 г. През този период се сеят и леща, и нахут. Сред плодовите дръвчета се появяват круши и череши (DA BOA TT 651, 23, 26, 128, 146, 184, 282). През 1544 – 1545 г. в Кюстендил се отглеждат пшеница, смесени зърнени култури, бурчак, коноп и леща. Отглеждат се и плодове. Градинарството и лозарството са сред често срещаните отрасли. Производството на зеле е присъщо за Кюстендилския край (DA BOA TT 267, 19, 31, 45, 56). В Софийския край през 1570 – 1571 г. се срещат подобни селскостопански отрасли (DA BOA TT 492, р. 35).

Освен данъците върху зърнените култури, зеленчуците, плодовете и отглежданите свине, говеда, овце, кокошки и пчели християнското население плаща също така и поземлено-личния данък (*испенч*). Всеки данъкоплатец християнин плаща по 25 акчета испенч, а всяка вдовица плаща по 6 акчета испенч, докато женените мюсюлмани плащат 22 акчета, а неженените мюсюлмани плащат по 8 акчета на глава под формата на *ресм-и чифт* – данък, който се смята еквивалент на испенч. Разбира се, тези размери на таксите са фиксирани за балканските територии на Османската империя, докато в анадолските региони размерът на данъка *ресм-и чифт* не е точно фиксиран и варира от 6 до 100 акчета, като в по-голямата част от анадолските санджаки мюсюлманското население плаща над 30 акчета *ресм-и чифт*. Например само в санджака Боу *ресм-и чифт* варира от 33 до 51 акчета в зависимост от отделните нахиета (Gütüşçi, Özünlü, 2016, pp. 186 – 191). По отношение на поземлено-личния данък, изплащан от мюсюлманското население на анадолските провинции, населението на балканските провинции изглежда привилегировано. В Анадола немюсюлманите плащат *ресм-и чифт* (респективно *ресм-и беннак* и *ресм-и джаба*) в размера, в който той се плаща от мюсюлманите (DA BOA TT 46, XVI, 17; TT 46, 18, 21, 25).

Османските *кануннамета* също съдържат податки за аграрното производство. Например едно *кануннаме* за Силистренския санджак от периода на Баязид II съдържа членове относно данъци върху плодове, пшеница, ечемик, просо и ръж (Akgündüz, 1990, р. 506). Законът

7 TT 50, 59, 105.

за град Варна споменава за продажба на вино, което косвено реферира за лозарството в региона. От друга страна, в същия закон се говори за данък върху риба, уловена в Черно море и Девненското езеро, както и за продажба на коне, говеда, овце и свине. Това свидетелства, че тези животни са отглеждани в достатъчно количество и не са предназначени само за домашни нужди, но са обект и на търговска дейност в района (Akgündüz, 1990, р. 509). Законът за Видинския санджак, пак от времето на Баязид II, също споменава за данък върху отглеждани овце и произведения гроздов сок от собствениците на лозя (Akgündüz, 1990, р. 509). От данните, които съдържа канунnamето за Никополския санджак, датиращо от времето на Селим I, се разбира, че тук се отглеждат пчели, кокошки, овце, свине и копринени буби. Градинарство, овощарство, лозарство и производство на зърнени култури като пшеница, ечемик, просо, ръж и овес са срещаните отрасли в района на Никопол. Освен това тук се отглеждат памук, лен, леща, нахут, грах, шафран и рожков (*церцис*) (Akgündüz, 1991, pp. 417 – 418; Nedelcheva, 2018, pp. 63 – 69). В закона за Силистренския санджак от времето на Селим I отново са споменати често срещаните отрасли като пчеларство, птицевъдство, овчарство и свинарство. Пшеница, ечемик, просо, нахут, леща, бакла и лен са произведениите земеделски култури в Силистренския санджак през този период. На пазара в Силистра се доставят памук и ориз, но не е уточнен техният произход. Лозарството също е част от земеделското производство в региона (Akgündüz, 1991, pp. 468 – 469).

Изобр. 1. Петъчен пазар в София, снимка от 1896 г.
Източник: <https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/FOTOGRAF/90484---0043.jpg>

По времето на Сюлейман Великолепни в Хасковска, Старозагорска и Казанлъшка нахия, които са част от Чирменския санджак, се произвеждат грозде в суров вид, дини, пъпешци, ябълки и круши. От гроздето

се приготвят сок (*шира*), вино и стафиди, които се доставят от Одрин и Черномен. В самия Черномен се произвеждат ориз, смокини и стафиди (сушено грозде). Също се споменава и за производство на лук. Овощарство, лозарство, гърводобив, производство на фуражи и на зърнени култури като пшеница, ечемик, просо и ръж са отраслите на земеделието в района. Животновъдството е представено от овцевъдство, говедарство, пчеларство и коневъдство (Akgündüz, 1993, pp. 525 – 527). Пак по времето на Сюлейман Великолепни в Софийската каза се произвеждат житни култури като пшеница и ечемик, фуражи, коноп (канабис, кеневир), лен (лициум, кетен). Някои изчисления показват, че през 1544 г. производството

на пшеница в тази каза достига до 186 610 килета, което е равно на 11 965 806,42 kg, т.е. на около 12 тона. През 1570 г. поради неизвестни причини тук производството на пшеница спада до 10 тона. От бобовите култури тук се произвеждат грах и леща (Akgündüz, 1993, pp. 652 – 654; İnalçık, 2004, pp. 444, 447; Ataş, 2023, pp. 182 – 184). От селскостопанските култури освен лозарството и свързаното с него винопроизводство в Западна България се произвеждат медовина (напитка от мед) и оловина (средновековна българска напитка от ръж, лимец и царевича или ръж и овес) (Akgündüz, 1993, pp. 654, 657). През XVI век в Софийската каза от зеленчуците се споменават лук, чесън и зеле. От плодовите дръвчета се натъкваме на орехи и череши. От влакнодайните растения са застъпени конопът и ленът. На места в някои села на Софиската каза се произвежда черен кимион (нигела сатива, чорекоту). Животновъдството в Софийския край е представено от свиневъдство, овцевъдство и пчеларство (Ataş, 2023, pp. 188 – 201).

Изобр. 2. Биволи на пазара в София

Източник: gallica.bnf.fr /
Bibliothèque nationale de France

и краставици. В Кранево има и производство на ябълки. На пазара в Добрич се доставят ориз и смокини, но техният произход не е уточнен. В Ямболско освен лен се произвежда и памук. Сред отраслите в животновъдството в Силистренския санджак се споменават овцевъдство, говедарство, коневъдство, свиневъдство и пчеларство. В Карнобатския край се отглеждат и кози (Akgündüz, 1994, pp. 748 – 762).

Според кануннамето в Никополския санджак от времето на Мурад III населението в този край се занимава с градинарство, овощарство, лозарство и производство на зърнени култури като пшеница, ечемик, просо, ръж и овес. Памук, лен, леща, нахут, грах, шафран, коноп и рожков (*церцис*) са другите произведени продукти. Що се отнася до животновъдството в този край, то е представено от птицевъдство (кокошки и гъски), свиневъдство, овцевъдство, коневъдство, пчеларство и отглеждането на копринени буби. В Русенско се отглеждат и кози. На пазара в Никопол се доставят пъпеша, дини, ябълки, круши, череши, лук, чесън, спанак, репи, зеле и други подобни плодове и зеленчуци. Отглежданите зърнени култури са пшеница, ечемик, ръж, просо, каплуджа (сорт пшеница, тритикум тургидум) и бобови култури като нахут, боб и леща. На пазара в Русе освен грозде се доставят и ориз, смокини, лен, орехи и грах. На пазара във Враца се продават пъпеша, дини, леща, лен и ориз (Akgündüz, 1994, pp. 482 – 508). Пак според кануннаме от времето на Мурад III във Видинския санджак са застъпени градинарството, лозарството и овощарството. Пъпеша, дини, ябъл-

ки, круши, череши, спанак, репи се доставят на пазара във Видин. Застъпено е и производството на пшеница, ечемик, ръж, каплуджа, просо, овес, леща, фасул и нахут. Пчеларство, овцевъдство, козарство, коневъдство, свиневъдство, птицевъдство (*koşukı*) са отраслите на животновъдството в този край (Akgündüz, 1994, pp. 556 – 565). През целия XVI в. във всички краища на България има дърводобив и дървообработване, също така и производство на фуражи или сено/слама.

Трябва да се подчертае, че податките за занаятчийски дейности, свързани със земеделското производство по българските земи, фигурират в османските регистри от XV и XVI в. Наличието на българските названия на занаятите, посочени под името на регистрираните данъкоплатци, е честта практика, особено през XV в., и свидетелства за тяхното съществуване и в предосманския период. Например в селата някои жители са споменати като ковачи (DA BOA MAD 11, f. 18b, 29a, 77a). Думите говедар, овчар и свинар също понякога присъстват под имената на данъкоплатците, които съвсем ясно свидетелстват за добре развито животновъдство по българските земи (DA BOA MAD 11, f. 92b; 95b, 106a; TKGMA KK 57, f. 43b, 55b). От доставената стока на градските пазари по българските земи и от данъчните облагания става ясно, че от селскостопанската продукция се произвеждат напитки, храни, тъкани, кожи и др. Например от произведеното грозде се правят шира, вино и ракия. Също така гроздето се консумира сурово и сушено. Произвеждат се и медовина (напитка от мед) и оловина (средновековна българска напитка от ръж, лимец и царевича или ръж и овес). От отглежданите крави, биволи, кози и овце се произвеждат продукти като мляко, сирене, масло, една част от които са предназначени за пазара.

3. Опит за сравнение на селскостопанското производство по българските земи с другите провинции на Османската империя

Тимарската система се прилага главно в балканските и анадолските провинции на Османската империя. Мюлковите и вакъфските владения съществуват и на Балканите, и в Анадола. Различните категории население се срещат както на Балканите, така и в Анадола. Въпреки че съществуват някои разлики в данъчното облагане и в размерите на някои данъци, от общия поглед върху селскостопанското производство в различните провинции на Османската империя може да се констатира наличието на традиционни култури, задължително отглеждани независимо от географските и климатичните условия. Такива култури са житните, бобовите и ленените например. Пчеларството и отглеждането на дребен рогат добитък (овце и кози) също са сред традиционните за селското стопанство отрасли, характерни за Балканите и за Анадола. Несъмнено, географското разположение и климатичните условия в Анадола обуславят и отглеждането на специфични земеделски култури, непознати за балканските провинции. Обратното също може да се констатира – има култури, които се срещат на Балканите, но не и в анадолските провинции на империята.

Традиционните култури като пшеница и ечемик се произвеждат и в Анадола като основна храна както за населението, така и за животните. Например в казите Измир и Чешме на санджака Айдын през XV и XVI в. пшеницата и ечемикът са сред най-срещаните житни култури. Тяхното производство спрямо производството на просо, овес, ръж и бурчак е по-разпространено и е в по-големи количества. По българските земи производството на милас

(агротемма) не е застъпено, но в Западен Анадол то е добре разпространено (Kütükoğlu, 2000, pp. 138 – 148; Kütükoğlu, 2010, pp. 106 – 122). Производството на ориз също е характерно за районите на Измир и Чешме. Лозарството е важен отрасъл в земеделието. Градинарството в района на Измир и Чешме е представено с отглеждането на различни видове зеленчуци и лук. Сред плодовите дръвчета там правят впечатление рожков, бадеми, кайсии, орехи, кестени, нар, черници, сумах (кориария, смрадлика) и цитруси (Kütükoğlu, 2000, pp. 153, 163; Kütükoğlu, 2010, p. 133). В съседните региони, като казите Маниса и Демирджи на санджака Сарухан, освен орехи, круши, нар, черници, череши и кестени се отглежда и миризливата върба (елеагнус, игде), чиито плодове са ядливи. Там се отглеждат още краставици и черен кимион, както и смокини (Adamaz, 2013, pp. 45 – 63; Емесен, 1989, pp. 239 – 261).

Изобр. 3. Българска селянка от Софийския край с кокошки и гъски на рамо, вероятно предназначени за пазара, XIX в.

Източник: <https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/FOTOGRAF/90792---0027.jpg>

Изобр. 4. Български селянин от Софийския край, XIX в.

Източник: <https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/FOTOGRAF/90792---0025.jpg>

Култури като лен и коноп, които срещаме по българските земи, също са разпространени в западната част на Анадола (Kütükoğlu, 2000, p. 153, 163 Kütükoğlu, 2010, p. 133). Производството на маслини, което е разпространено и днес по тези райони, е важен отрасъл, чиято продукция е предназначена главно за консумация и някои промишлени производства като производството на сапун и зехтин (Kütükoğlu, 2000, p. 159; Kütükoğlu, 2010, pp. 124 – 132). Сусамът се отглежда както за производство на масло, така и като добавка към хранителни продукти (Kütükoğlu, 2010, p. 133). Памукът е друга земеделска култура, която е с индустриално предназначение. Производството на памук е един от важните отрасли в районите на Измир, Чешме и Маниса. Затова там вероятно се отглежда и бояджийският брош (рубия тинкторум) (Kütükoğlu, 2000, pp. 159 – 162; Kütükoğlu, 2010, pp. 127 – 128; Емесен, 1989, p. 250 – 258). Що се отнася до животновъдството, в района са разпространени овцевъдството, рибарството, бубарството и пчеларството (Kütükoğlu, 2010, pp. 134, 143 – 147; Емесен, 1989, pp. 258, 265 – 268). В Западен Анадол не се отглеждат говеда. Има данни, че специално като теглителни животни говедата са били доставяни в региона от Силистра, Варна и Текиргьол (Текфур гьол, Северна Добруджа) (Емесен, 1989, p. 266). Всички култури, отглеждани в Западен Анадол, виреят и на егейските острови. Остров Лимнос дава добър пример в това отношение. Там се отглеждат житни култури като пшеница, ечемик, просо, овес и бурчак. От бобовите култури на острова се сеят фасул, нахут, бакла и леща. Споменава се и производството на чесън и лук. Памукът и ленът са традиционните влакнодайни култури

на Лимнос. Бубарството, коневъдството, овцевъдството и свиневъдството са другите отрасли на селскостопанския живот в Лимнос. Тасос е друг остров, където населението основно се занимава със земеделие. Тук овощарството е представено чрез отглеждането на маслини, нар, смокини, бадеми и орехи (Demirçan, 2014, pp. 228 – 266).

В Югозападен Анадол се намира санджакът Хамид с център град Испарта. Както в повечето райони на Анадола и на Балканите, и тук пшеницата и ечемикът са основните зърнени култури. Раята (данъчнооблагаемото население) на някои села в този санджак се занимава и с производство на бял ориз (ак пиринч). Отглеждането на памук, лен и коноп е също застъпено. Прави впечатление и отглеждането на мак, чието семе се употребява в хлебопроизводството и сладкарството. Овощарството е представено от орехите, кайсиите, бадемите, крушите и кестените. Лозарството и градинарството са другите споменати в регистрираните отрасли (Arıkan, 1988, pp. 104 – 109). На юг, точно на брега на Средиземно море, в казата Аксеки, освен вече познатите традиционни култури се произвеждат фъстъци и рожков. Среща се и производство на краставици, което се споменава много рядко, като цяло, в Османската империя. Памукът и сусамът са също сред отглежданите земеделски култури. А в сферата на животновъдството освен пчеларство и овцевъдство прави впечатление и козарството (Kivrim, 2015, p. 49 – 55).

Изобр. 5. Селски живот в Бяла Слатина
Източник: Atatürk Kitaplığı, Krt_054037.pdf

Районът на Урфа (днес град Шанлъ Урфа) се намира в Югоизточен Анадол. В този район основните земеделски култури също са пшеницата и ечемикът. Отглеждат се още просо и ориз, а от бобовите растения най-разпространена е лещата. Друга добре позната

та в района на Урфа култура е сусамът, който се използва за производство на олио и тахан. Овощарството, лозарството и градинарството там също са представени. Що се отнася до животновъдството, и в този край отново пчеларството и овцевъдството са на преден план (Turan, 2005, pp.78 – 94). Караманският еялет, който обхваща вътрешния Анадол с център град Караман, е област, която традиционно е главната в региона за отглеждане на житни култури. По отношение на житнопроизводството вътрешният Анадол има същото значение, каквото Добруджа за българските земи и въобще за балканските провинции на Османската империя. В анадолските региони не се среща свиневъдство, тъй като там няма християнско население.

Отглеждането на пипер не се споменава в документите от XVI в. нито в българските земи, нито в Анадола. Пиперопроизводство, обложено с данък, се среща само в северозападните части на Балканите. Така например един подробен регистър от времето на Сюлейман Великолепни (1520 – 1566) за санджака Срем (Сремска Митровица, автономна област Воеводина, Сърбия) споменава за „пипера/чушка (бибер)“ (McGowan, 1983, pp. 17 – 70). Вероятно причината за това е, че пиперът, чиято родина е Централна и Южна Америка, все още не

е толкова разпространен в Европа и в частност на Балканите и в Анадола, въпреки че още през XV в. е пренесен в тази част на света.

4. Заключение

В заключение може да се посочи, че във всички санджаки, обхващащи българските земи, през XV и XVI в. се развива активна селскостопанска дейност. Тази дейност включва и земеделие, и животновъдство. Наличните османски подробни и съкратени регистри, както и кануннаметата дават възможност да се констатираат различните отрасли в земеделието и животновъдството. В земеделието най-често срещани са зърнените култури като пшеница, ечемик, ръж, просо, овес и бобовите култури като фасул, бакла, грах, леща. Всъщност пшеницата и ечемикът са основните зърнени култури, които се произвеждат по българските земи. Конопът и ленът са често срещаните влакнодайни култури, но в някои райони се отглежда и памук. Животновъдството в българските земи през ранния османски период е представено от свиневъдството, говедарството, овцевъдството и птицевъдството, но в някои краища се отглеждат и кози. Макар и рядко, отглеждането на копринени буби в някои краища свидетелства за производство на коприна. Свиневъдството и производството на вино са присъщи на немюсюлманското население. Всички други отрасли на селското стопанство се упражняват без оглед на религиозните различия. Цялото население по българските земи се включва в селскостопанското производство през XV и XVI в.

Изобр. 6. Българин овчар

Източник: Atatürk Kitaplığı, Ktt_054000.pdf

Опитът за сравнение на селскостопанското производство по българските земи и в някои други провинции на Османската империя показва, че традиционните култури, сред които са зърнените и бобовите, се отглеждат в почти всички краища на Османската империя. От зърнените култури най-разпространени са пшеницата и ечемикът. Макар и в по-мал-

ки количества, пак почти във всички провинции на империята се среща производството на ръж, просо, овес и бурчак. От бобовите култури най-често са отглеждани леща, нахут и фасулът. Орехи, черници, круши са най-разпространените дървета както на Балканите, така и в Анадола. Ленът и конопът са влакнодайни култури, също произвеждани в почти всички провинции на Османската империя. Навсякъде има лозя и от гроздовата реколта се правят вино, сок, петмез и др. В западните и южните части на Анадола се отглежда памук. В някои райони на Балканите също се сее памук. И в балканските, и в анадолските провинции на империята най-често срещаните отрасли на животновъдството са овцевъдството и пчеларството. В Анадола, по егейските острови и въобще на гръцка територия бубарство-

ARCHIVAL DOCUMENTS / АРХИВНИ ДОКУМЕНТИ:

AE_SMMD_II_00001_00061_001_007/008
DA BOA MAD 11
DA BOA TT 267
DA BOA TT 3
DA BOA TT 46
DA BOA TT 492
DA BOA TT 50
DA BOA TT 814
TKGMA KK 57
TKGMA KK 58
TKGMA KK 63
TKGMA KK 64
TKGMA KK 83
TKGMA KK 86
TKGMA KK 125
TKGMA KK 126
TKGMA KK 127
TKGMA KK 128
OAK 4-57

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА:

- Adamaz, K. 2013. XVI. Yüzyılda Demirci Kazasında Meyve ve Sebze Üretimi. *Academic Journal of History and Idea*. Vol. 1/1, pp. 45 – 63.
- Akgündüz, A. 1990. *Ottoman Code of Laws and Their Legal Analyses*. Vol. 2, İstanbul [Akgündüz, Ahmet. 1990. *Osmanlı Kannunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*. Vol. 2, İstanbul].
- Akgündüz, A. 1991. *Ottoman Code of Laws and Their Legal Analyses*. Vol. 3, İstanbul [Akgündüz, Ahmet. 1991. *Osmanlı Kannunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*. Vol. 3, İstanbul].
- Akgündüz, A. 1993. *Ottoman Code of Laws and Their Legal Analyses*. Vol. 6, İstanbul [Akgündüz, Ahmet. 1993. *Osmanlı Kannunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*. Vol. 6, İstanbul].
- Akgündüz, A. 1994. *Ottoman Code of Laws and Their Legal Analyses*. Vol. 7, İstanbul [Akgündüz, Ahmet. 1994. *Osmanlı Kannunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*. Vol. 7, İstanbul].
- Akgündüz, A. 1994. *Ottoman Code of Laws and Their Legal Analyses*. Vol. 8, İstanbul [Akgündüz, Ahmet. 1994. *Osmanlı Kannunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*. Vol. 8, İstanbul].
- Arıkan, Z. 1988. Hamid Sanjak in the XV-XVIth Centuries, İzmir. [Arıkan, Z. 1988. XV – XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı, İzmir].
- Ataş, E. 2023. *Sanjak of Sofia (1520 – 1580). Unpublished PhD Thesis*, Balıkesir. [Ataş, E. 2023, *Sofya Sancağı (1520 – 1580). Basılmamış Doktora Tezi*, Balıkesir].
- Barkan, Ö. L. 1964. 894 (1488/89) 1488 Accounting Balance Sheets for the Collection of Djizya, Belgeler. Vol. I/1, pp. 42 – 43. [Barkan, Ö. L. 1964. 894 (1488/89) 1488 Yılı Cizyesinin Tahsilatına ait Muhasebe Bilançoları. Belgeler. Vol. I/ 1, pp. 42 – 43].

- Çakar, E. 2002. *According To The Qanunnâme of Sultan Süleyman I. The Administrative Divisions of The Ottoman Empire in 1522*. *Firat University Social Sciences Review*. Vol. 12/1, p. 268. [Çakar, E. 2002. *Kanuni Sultan Süleyman Kanun-Nâmesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı*. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Vol. 12/1, p. 268].
- Demircan, Y. 2014. *Limni Island under Ottoman Administration*. Ankara. [Demircan, Y. 2014. *Osmanlı İdaresinde Limni Adası*. Ankara].
- Emecen, F. M. 1989. *Kaza of Manisa in XVI Century*. Ankara. [Emecen, F.M. 1989. *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara.]
- Gökbilgin, M. T. 1956. Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti Livaları, Şehir ve Kasabaları. *Belleten*, XX/78, pp. 247 – 285. [Gökbilgin, M. T. 1956. Луѓи, градове и селища в еялета Румелия в ранния период на Сюлейман Великолепни. *Belleten*, XX/78, pp. 247 – 285].
- Gradeva, R. 2002. Ottoman Administrative System and Provincial Administration in the Central Balkans (15th Century). *The Turks*. Vol. 9, Ankara, pp. 916 – 925. [Gradeva, R. 2002. Orta Balkanlar'da Osmanlı İdari Sistemi ve Taşra İdaresi (XV. Yüzyıl). *Türkler*. T. 9, Ankara, c. 916 – 925].
- Gümüşçü, O., E. Özünlü, E. 2016. Reconsidering the Practices of “Resm-i Çift” in the Ottoman State. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 31(1), pp. 177 – 217. [Gümüşçü, O., E. Özünlü, E. 2016. Osmanlı Devleti'nin “Resm-İ Çift” Uygulamalarını Yeniden Düşünmek. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 31(1), pp. 177 – 217].
- İnalcık, H. 2004. *An Economic and Social History of the Ottoman Empire (1300 – 1600)*. Vol. 1, İstanbul: Eren [İnalcık, H. 2004. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300 – 1660)*. Vol. 1, İstanbul: Eren]
- Kayapınar, A. 2011. *Le sancak ottoman de Vidin du XVe à la fin du XVIe siècle*, İstanbul: ISISpress.
- Kayapınar, A., E. Özünlü. 2015. Raider Register of Mihaloğulları Dated 1586, Ankara. [Kayapınar, A., E. Özünlü. 2015. *Mihaloğulları'na Ait 1586 Tarihli Akıncı Defteri*, Ankara].
- Kayapınar, A. 2024. *The Balkans in 16th Century Sources, Historical Sources and Historiography in the Balkans*. Ed. Mehmet Hacisalihoğlu, Levent Kayapınar, Mustafa Hamdi Sayar, Abdulkadir Macit, İstanbul: Fikir, 2024, pp. 163 – 182. [Kayapınar, A. 2024. *XVI. Yüzyıl Kaynaklarında Balkanlar*”, *Balkanlarda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*. Ed. Mehmet Hacisalihoğlu, Levent Kayapınar, Mustafa Hamdi Sayar, Abdulkadir Macit, İstanbul: Fikir, 2024, pp. 163 – 182].
- Kılıç, O. 2017. An Ottoman Province on the Western Black Sea Coast: Ozi/Silistre (Administrative Division and Administration). *Journal of Black Sea Studies*, 23, pp. 29 – 82. [Kılıç, O. 2017. Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre (İdari Taksimat ve Yönetim), *Karadeniz İncelemeleri dergisi*, 23, pp. 29 – 82].
- Kılıç, O. 2021. Administrative Division and Administrators of the Ottoman Provinces, from the Foundation to the 19th Century. vol. 2, İstanbul. [Kılıç, O. 2021. *Osmanlı Taşrasının İdari Taksimatı ve Yöneticileri, Kuruluştan 19. Yüzyıla*, vol. 2, İstanbul].
- Kıvrım, İ. 2015. Akseki in 16th Century (Settlements, Population and Economy). *Journal of Ottoman Civilization Studies*. Vol. 1/1, pp. 36 – 62. [Kıvrım, İ. 2015. 16. Yüzyılda Akseki (Yerleşme, Nüfus ve Ekonomi). *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*. Vol. 1/1, pp. 36 – 62.].
- Kütükoğlu, M. S. 2000, *Social and Economic Structure of İzmir District in the XV and XVI Centuries* [Kütükoğlu, M. S. 2000, *XV ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisâdî Yapısı*, İzmir], İzmir.
- Kütükoğlu, M. S. 2010, *Social and Economic Structure of Çeşme District in the XV and XVI Centuries* [Kütü-

- koğlu, M. S. 2010, *XV ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadî Yapısı*, Ankara, Ankara.
- Matanov, Hr. 2000. *Viznikvane i oblik na Küstendilski Sandjak prez XV – XVI vek*. Sofia: IF-94. [Матанов, Хр. 2000. *Възникване и облик на Кюстендилския санджак през XV – XVI в.* София: IF-94].
- McGowan, B. W. 1983. *Detailed Tax Register of Sirem Sanjak*. Ankara. [McGowan, B. W. 1983. *Sirem Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*. Ankara].
- Mutafchieva, V. 2008. The Categories Depend on the Settlement in Our Lands under the Turkish Domination during the XV – XVI Century. In: *Ottoman Socio-Economic History. Selected Studies*. Vol. 5, Plovdiv: ИК “Zhanet 45”, pp. 407 – 458. [Мутафчиева, В. 2008. Категориите зависимо население в нашите земи под турска власт през XV – XVI в. В: *Османска социално-икономическа история. Избрани произведения*. Т. 5, Plovdiv: ИК „Жанет-45“, 2008, pp. 407 – 458].
- Nedelcheva, N. 2018. *Opaka and Krepcha during 15th – 19th Centuries (Population, Economy, Cult Centres)*. Veliko Tarnovo: Faber. [Неделчева, Н. 2018. *Опака и Кренча през XV – XIX век (население, икономика, култови средища)*. Велико Търново: Фабер]. 370 *Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530)*. Vol. 1 – 2, Ankara 2001.
- Rusev, I. 2005. About the Localization of Jerkech, Center of District (‘Nahia’) in the 15th and 16th Centuries. In: *Bulgarian lands in the Middle Ages (VII – XVIII c.)*. Proceedings of the International Conference in honour of the 70th Anniversary of prof. Alexander Kuzev (Varna 12-14 September 2002). *Acta Musei Varnaensis*. Vol. III – I. pp. 153 – 158. [Русев, И. 2005. За местоположението на нахуйския център Йеркеч през XV – XVI в. В: *Българските земи през Средновековието (VII– XVIII в.)*. Сборник доклади от Международна конференция в чест на 70-годишнината на проф. Александър Кузев (Варна, 12 – 14 септември 2002 г.) *Acta Musei Varnaensis*. Т. III – I, с. 153 – 158.].
- Tsvektova, B. 1963. New Archival Sources on the Agrarian Regime in Northern Bulgaria during the Early Period of Turkish Rule. *Journal of the State Archives*, VII, pp. 299 – 343. [Цветкова, Б. 1963. Нови архивни източници за аграрния режим в Северна България през началния период на турското владичество. *Известия на Държавните архиви*, VII, 1963, с. 299 – 343].
- Turan, A. N. 2005. *Ruha (Urfa) Sanjak in the XVIth Century*, Şanlıurfa [Turan, A. N. 2005. XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı, Şanlıurfa].

Correspondence authors:

Ayşe Kayapınar, Professor, Dr.
National Defense University, Turkish Military Academy
History Department
Ankara TURKEY
E-mail: aysekayapinar43@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4858-2148>
<https://www.webofscience.com/wos/author/record/ABE-4744-2020>

Levent Kayapınar, Professor, Dr.

Ankara University, Faculty of Languages History and Geography

Department of Modern Greek Language and Literature

Sıhıyye/Ankara TURKEY

E-mail: leventkayapinar@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2090-4149>